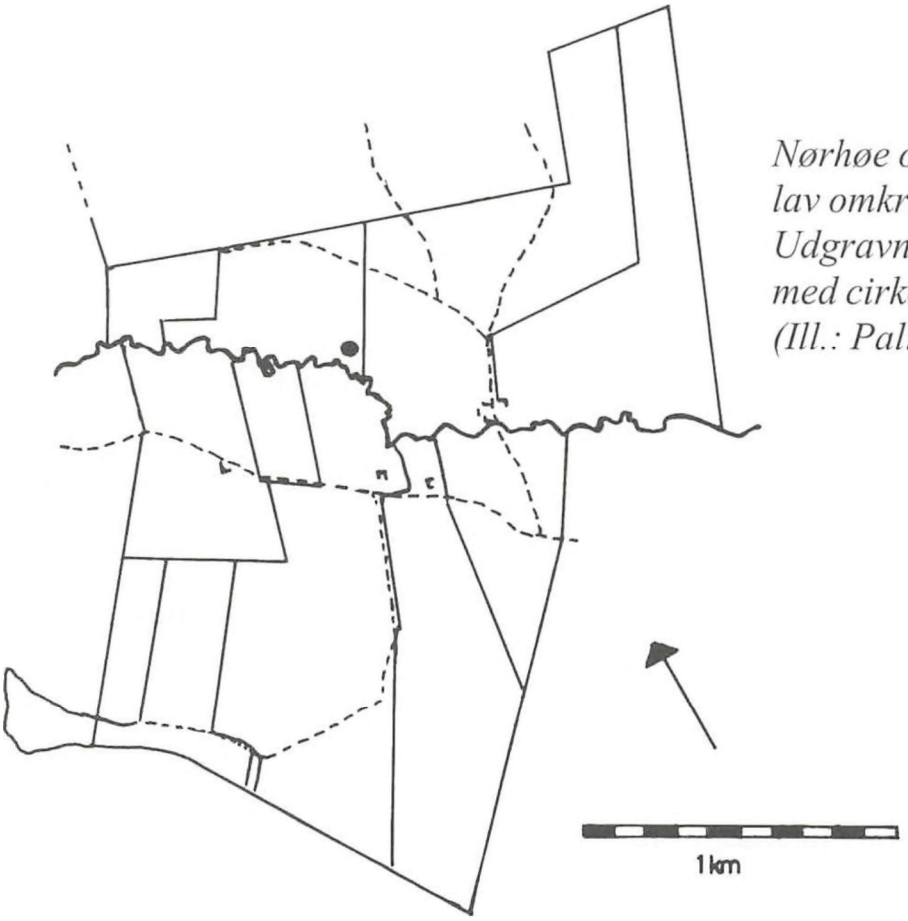
Middelalderbebyggelse ved Nørhøe

Af Palle Siemen

Indtil for få år siden var spor efter middelalderen på Brammingegnen næsten udelukkende repræsenteret ved kirkernes vidnesbyrd eller kendt via de spredte skriftlige kilder. I de seneste år har disse historiske levn og kilder fået tilgang af arkæologiske kilder i form af bebyggelsesspor først ved Varhogård, senere ved Sønder Vejrup og sidst i Nørhøe.

Nørhøe ligger endnu i dag som den yderste bebyggelse i Gørding Sogn, skønt sognegrænsen ikke har samme skillende karakter som tidligere. Sammen med gårdene i Sønderhøe udgør Nørhøe en typisk randbebyggelse med spredte gårde langs en ådal på kanten mellem eng og ager. I dag er grænsen mellem den fugtige eng og agerlandet noget udvisket på grund af reguleringen af Ilsted å og den medfølgende dræning af de højere engområder. Området for udgravningen lå netop på kanten til engen.

Nørhøe og Sønderhøe ejerlav omkring år 1800. Udgravningen er markeret med cirkel. (Ill.: Palle Siemen).

Bebyggelsessporene

For nogle år siden ville ejeren, Bent Sørensen plante et birketræ tæt ved et jorddige og fandt umiddelbart under græsset spor af en stenlægning, som han lod ligge indtil den kunne undersøges nærmere. Da området i 1996 lå brak foretog amatørarkæologer med tilknytning til Esbjerg Museum og andre interesserede en mindre udgravning under ledelse af forfatteren.

Ved begyndelsen af udgravningen gik vi forsigtig tilværks og brugte kun skovl eller graveske, da en stenlægning er sårbart objekt i forbindelse med en udgravning. Det viste sig desværre hurtigt, at stenlægningen kun var bevaret i et mindre område, hvor et jorddige havde skånet denne for plovens ødelæggelser. I stedet for at fortsætte med håndskovl fik vi motorkraft til udgravningen og fjernede knapt 600 m² muldjord i den del af området, som lå ud for stenlægningen; dette skete ved hjælp af en rendegraver. Herved fremkom sporene af de stolpehuller, gruber og grøfter, som i sin tid var gravet dybere ned i undergrunden end forstyrrelserne af den nutidige pløjning rækker.

Der fremkom spor efter syv langhuse, enkelte mindre bygninger, dele af stolpehegn og rester af skelgrøfter samt en samling af mindre gruber, hvis oprindelse ikke afsløredes ved udgravningen. Grundplanerne af langhusene viser to forskellige typer, som også har forskellig orientering.

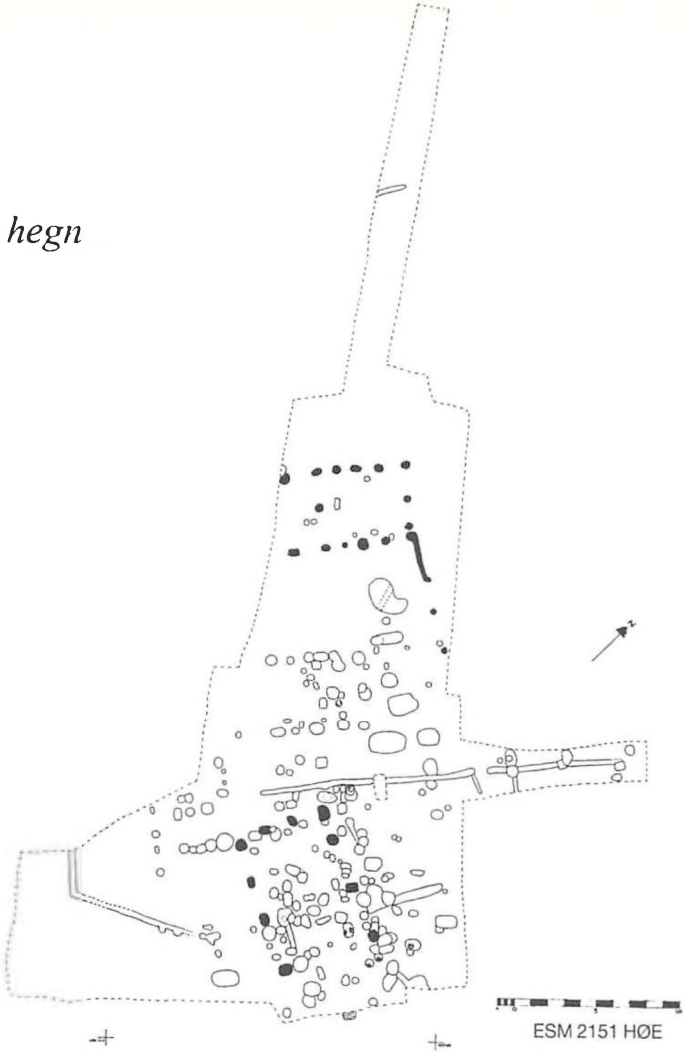
To huse har været sydvest-nordøst orienterede, ca. 5 m brede og mindst 10 m lange bygninger med rette vægge og rette gavle. I husenes indre findes spor af en række tagbærende stolper i midtaksen. Ud fra denne detalje i den tagbærende konstruktion kaldes husene for midtsulehuse. På østsiden af det ene af husene, fandtes spor af et lille udskud af dette.

Stolpehuller efter fem huse fandtes øst for de to sulehuse og tegnede vægforløb vinkelret på nævnte. Der er tale om spor af et øst-vestorienteret hus, som kan følges gennem fem successive nybygninger. Hus III, som der blev afdækket mest af, har været 6 til 6,5 m bredt og mindst 12,5 m langt, ud fra fordelingen af stolpehullerne skønnes længden til omkring det dobbelte. Ved de ældste faser af denne bygning har væggene været let udbuede og gavlen ret, der er tale om sporene af et såkaldt krumvægshus. I de yngre faser har bygningen derimod haft rette vægge.

To mindre bygninger tegnedes af fire stolpehuller i et rektangel på ca. 2,5 x 3,0 m. Den arkæologiske betegnelse for disse småhuse er staklader, men deres egentlige funktion er ikke kendt.

Spredte forløb af stolpehuller må opfattes som rester af stolpehegn. Eksempelvis udgår et forløb af en kort grøft og stolpehuller fra det sydøstlige hjørne af hus II, men de mulige hegnsspor forsvinder efter knapt 8 m uden for det afdækkede område. Sulehuse og krumvægshuse adskilles af en mere end 20 m

Det undersøgte område med stuehus og krumvægshus, samt hegn markeret.
(Ill.: Palle Siemen).

lang skelgrøft, men det har ikke været muligt at knytte grøften til de enkelte faser af bebyggelsen.

Nordøst for hus II fremkom seks mindre gruber, som i det store hele var fundtomme. Udformningen af gruberne viste intet om deres oprindelse eller anvendelse.

Stenlægningen

Stenlægningen, der gav anledning til udgravningen, var kun bevaret på grund af et beskyttende jorddige fra udskiftningen i begyndelsen af 1800-tallet. Stenlægningen blev ikke afdækket yderligere, end Bent Sørensen allerede havde gjort. Der er tale om en ca. 0,5 m bred stenpikning, som ligger i midtaksen for sporene af de forskellige hovedhuse. Der er formentligt tale om resterne af en stenpikning i den centrale del af det seneste hus og anlagt i den del, hvor beboerne færdedes mest.

Under diget var en del af den ældre overflade bevaret. Strukturen i pløjelaget var helt anderledes end nutidens ensartede gråsorte muld. Både under og udenfor stenpikningen kunne der udskilles små og store pletter af rødgul aske i et lag gråligt af askeblandet sandmuld. Askelagene stammer sandsynligvis

fra de ældre faser af gårdens hovedhus. Også her udskød vi undersøgelserne til et senere tidspunkt med bedre tid og økonomi.

Datering og struktur af bebyggelsen

Fordelingen af stolpehuller, samt deres form og fyld viste med det samme, at der var tale om en bebyggelse fra den ældre del af middelalderen, det vil sige i tiden mellem 1100 og 1400. Den mere detaljerede undersøgelse viste, at der var tale om sporene af en gård i flere faser. Udformningen af husene og de få fund – hovedsageligt potteskår – tyder mest på en tidsbestemmelse før 1400 med hovedvægten i det 13. og 14. århundrede.

Krumvægshuse findes enten alene eller sammen med huse af en anden udformning. De må opfattes som gårdens hovedbygning, der formentligt har haft bolig i den ene ende og stald i den anden. De lidt smallere midtsulehuse har sikkert haft en anden funktion end krumvægshusene – måske lade, selvom muligheden for en separat staldbygning ikke kan udelukkes.

Spredte rækker af stolpehuller og grøfter tyder på indhegning eller markering af en gårdtoft, men indtil et større område afdækkes, er det ikke muligt at udskille de enkelte hegnsforløb. Det kan heller ikke afgøres, om der er tale om en enlig gård eller en lille landsby. Mod vest og syd er bebyggelsen afgrænset, men mod nordøst og sydøst kan denne udmærket fortsætte.

Sydøst for jorddiget kunne vi iagttage farvninger i kornet af en art, som tyder på stolpehuller og bebyggelse over en strækning af mindst 30 m. Det var desværre ikke muligt at få orden på iagttagelserne og udskille sikre husspor i kornet, hvilket kan være tilfældet, hvor antallet af bebyggelsesfaser er mindre.

Landsby eller enkeltgård ?

For knapt 200 år siden bestod bebyggelsen i Nørhøe og Sønderhøe af to og tre gårde, heraf var en mindre udflyttet, mens de øvrige lå to og to adskilt af åen. I 1682 nævnes kun en gård nord for åen: Nørhøegård med et dyrket areal på 46,1 tønder land og en skatteangivelse på 3,92 tønder hartkorn. Dette er lidt over gennemsnittet for hartkornsangivelsen i Gørding Sogn på 3,34 tdr. hrtk. Tallet varierer mellem 2,27 for to gårde ved Nørrehede (dyrket areal 23,8 tdr.ld.) til 8,89 for Varhogård (sognets gamle hovedgård med 80,4 tdr.ld.). I 1682 omtales 17 bebyggelser i Gørding Sogn, heraf er otte mindre landsbyer med tre til seks gårde og op til seks huse, dertil anføres fem enlige gårde og to huse.

Syd for åen og således i Bramming Sogn er der i 1682 ikke angivet en bebyggelse med navnet Sønderhøe, men derimod Sønderby med to gårde med tilsammen 6,04 tønder hartkorn samt et hus med 0,94 tdr. hrtk., i alt er det dyr-

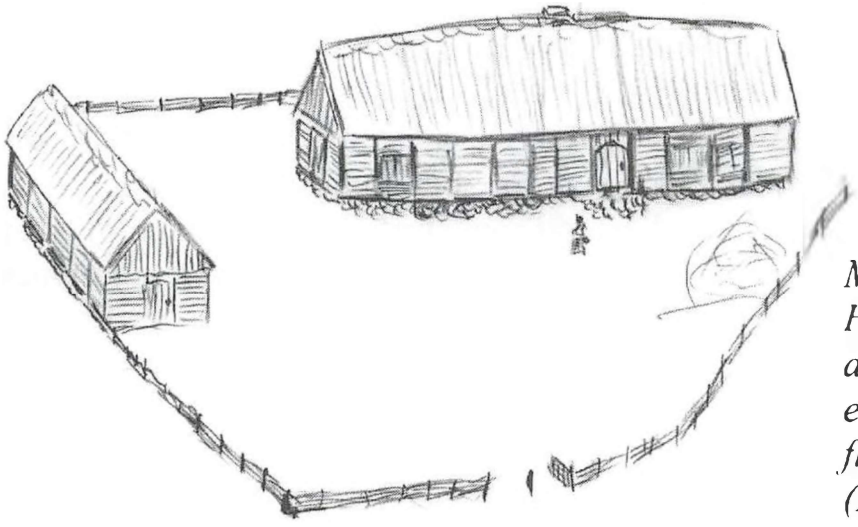
kede areal på 79,7 tønder land. Bebyggelsen i sognet bestod ud over Bramming hovedgård på 35,85 tdr.hrtk. (259,3 tdr.ld.) af landsbyerne Nørå med fire gårde med et samlet tdr.hrtk. på 22,79 (232,3 tdr.ld.) og Sønderhøe på nævnte to gårde og et hus samt tre eller fire enestegårde på 1,94 til 10,40 tdr. hrtk. og tre huse.

Nørhøe omtales allerede i 1378 som Høthe, mens Sønderhøe først i 1510 nævnes i de skriftlige kilder, da som Høø. I forbindelsen med 1664 matriklen benævnes de to bebyggelser henholdsvis som Nør- og Sønderhøede.

Fordelingen af enkeltgårde og landsbyer i området omkring 1682 tyder på. at Høthe også før dette tidspunkt var en enkeltgård, hvorimod Høø syd for åen må opfattes som en lille landsby eller en dobbeltgård. Sammen med Smedegård, som nævnes først gang i 1664, har Høthe dækket det dyrkningsmæssige rum mellem bebyggelserne Aike, Ilsted, Høø (Sønderhøe), Bramming/Bramming Hovedgård, Nørå og Terp.

Den tidsmæssige ramme for den udgravede bebyggelse berører næsten tiden for den første skriftlige angivelse af Høthe. Det må indtil videre stå hen i det uvisse, om bebyggelsessporene er nævnte Høthe, eller denne måske skal søges øst for Hedvigsminde, hvor Nørhøe lå omkring år 1800.

Udgravningen, der har Esbjerg Museum journal nr. 2151 Høe, foregik i tiden 19. til 27. juni 1996.

Måske har gården i Høthe set ud som denne: to huse og en tofte markeret af flettede hegn. (Ill.: Palle Siemen).

Litteratur

H. Petersen – De danske landbrug. *København 1927.*
H. Skov – Hustyper i vikingetid og tidlig middelalder. Udviklingen af hustyper i det gammeldanske område fra ca. 800-1200 e.Kr. I: Landbebyggelse i middelalder 1; *Hikuin 21, 1994.*
P. Siemen – Middelaldergårde og tofter på Esbjergegnen. I: Landbebyggelse i middelalder 1; *Hikuin 21, 1994.*

Palle Siemen, museumsinspektør. Adr.: Møllegade 14, 6690 Gørding